

Ana Marija Sobočan

Poklicna identiteta in etika v socialnem delu v objavah v reviji *Socialno delo*¹

V prispevku je predstavljenih več besedil, objavljenih v reviji Socialno delo (ali njenih predhodnicah) med letoma 1972 in 2018, ki obravnavajo temo etike pa tudi identitete socialnega dela. Članek opisuje tematike in usmeritve, ki s pomočjo objave v tej reviji oblikujejo teoretsko, interpretativno in mnenjsko polje o etiki in identiteti socialnega dela v Sloveniji. To polje je vsekakor relevantno za razumevanje in uveljavljanje tega, kaj je socialno delo v Sloveniji, kakšni so njegovi cilji, vrednote, avtoriteta, omejitve, ipd., zato bi bilo smiselno o etiki in poklicni identiteti razmišljati in pisati še več kot do zdaj.

Ključne besede: zgodovina socialnega dela, etična načela, etični kodeksi, izobraževanje za socialno delo, vrednote.

Ana M. Sobočan je docentka in raziskovalka na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani, v letih 2018 in 2019 pa je bila tudi gostujoča raziskovalka na Univerzi v Edinburgu na Škotskem. Njeno osrednje raziskovalno področje obsega etiko v socialnem delu – etično prakso in etično odločanje, poklicno identiteto in etiko v raziskovanju, predava pa tudi na področjih družbenih neenakosti in vključevanja (hendikep, spol). Kontakt: ana.sobocan@fsd.uni-lj.si.

Professional identity and ethics in social work as seen in the publications in *Socialno delo* journal

To uncover how do papers, published in the scientific journal Socialno delo [Social work] (or its predecessors) cover the topic of ethics, as well as social work professional identity, a number of texts, published between 1972 and 2018 is discussed. By doing this, it sheds light on the themes and orientations, which have – by publication in the journal – contributed to the theoretical, interpretative grounds and views on ethics and social work identity in Slovenia. This grounds are definitely relevant for the understandings and legitimations of what is social work in Slovenia, what are its goals, values, authority, limitations, etc., so it would be reasonable to ponder and publish even more on ethics and professional identity than until now.

Key words: history of social work, ethical principles, code of ethics, social work education, values.

Ana M. Sobočan is an Assistant Professor and researcher at the Faculty of Social Work, University of Ljubljana; in 2018–19 she was also a visiting researcher at the University of Edinburgh in Scotland. Her research focus involves ethics in social work – ethical practice and ethical decision-making; professional identity and ethics in research, while she lectures also on social inequalities and inclusion (disability, gender). Contact: ana.sobocan@fsd.uni-lj.si.

Uvod

Poleg splošno sprejetih mednarodnih dokumentov (npr. *Mednarodna definicija socialnega dela*, 2014; *Globalni standardi izobraževanja in usposabljanja za socialno delo*, 2005) v praksi socialnega dela geografsko in kulturno ni popolnega soglasja glede ciljev in nalog poklica socialne delavke/socialnega delavca, tudi njegov razvoj ima različne tradicije. K temu je mogoče dodati, da mora socialno delo v sedanjem času upravičevati lastni obstoj in pomen oz.

¹ Delo je nastalo v času poteka projekta »Etična praksa in odločanje v socialnem delu« [Z5-7192], ki ga je financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS.

vlogo tako uporabnikom in uporabnicam storitev, ki socialno delo občutijo kot podaljšano roko nadzorujoče države, kot tudi državi, ki socialno delo vidi kot preveč potraten in neučinkovit mehanizem nadzorovanja populacij.

Socialno delo izhaja iz razumevanj, kako na družbe in posameznike vplivajo družbeni in zasebni dejavniki, okoliščine in problemi: to zahteva odgovor, ki ga socialno delo po navadi ponudi v obliki pomoči. Vrednote socialnega dela v njihovi praktični uporabi pa določajo vsakokratni politični sistemi in družbene strukture. Kako so te vrednote zamišljene, interpretirane in udejanjene s socialnodelovnimi metodami in prakso, je neločljivo povezano s posameznimi sistemi socialnega varstva in socialnih politik.

Kot trdi Clark (2000, str. 4), vse dejavnosti v socialnem delu pridobijo legitimnost le v javnih in političnih procesih. Po navadi ali tradicionalno se socialno delo opisuje kot preplet tehničnega znanja in poklicne etike, ki součinkujeta v dejanju posameznega odnosa pomoči. Številni avtorji pišejo tudi o politični naravi socialnega dela. Payne (2006, str. 182) npr. meni, da je socialno delo politična dejavnost, ker so storitve v socialnem delu v javni domeni in upoštevajo politike države – javnost in država vplivata na to, kako je socialno delo zamišljeno in kako se udejanja; poleg tega se socialno delo večinoma ukvarja s problematikami, ki so politične narave – zadevajo procese ustvarjanja družbenih hierarhij.

Vloga, cilji in namen socialnega dela so teme kontinuirane teoretske razprave in tudi nestrinjanja: ali poskuša socialno delo ljudi »normalizirati« in jih prilagoditi sistemu ali pa je socialno delo hkrati tudi poglobitni izziv ali kritik tega sistema? Socialno delo je vedno vpeto v mrežo razmerij moči, ki povezujejo normativne, vladajoče, dominantne (npr. zdrave, premožne) in ne-normativne, podrejene, marginalizirane (npr. bolne/hendikepirane, revne). Razumeti socialno delo nujno pomeni najprej razumeti različne avtoritete in kako jih socialno delo na eni strani utrjuje in udejanja, na drugi strani pa jim tudi oporeka. Zakoni (kot primarna avtoriteta v socialnodelovnih intervencijah), ki naj bi si prizadevali za pravičnost in izboljševanje položaja ljudi v njihovem zasebnem in javnem življenju, se tudi najpočasneje prilagajajo spremembam in potrebam v realnem življenju: socialno delo jih npr. mora upoštevati, hkrati pa z »neposlušnostjo« zakonom in opozarjanjem na nujnost sprememb tudi pripomore k izboljšavam.

Ključno za razumevanje socialnega dela je tudi razumevanje razvoja poklica iz zgodovinske perspektive. V Sloveniji je sama zgodovina socialnega dela izjemno dobro dokumentirana tako z vidika procesov kot njegove umeščenosti v širši prostor (npr. Zaviršek in Leskošek, 2006; Zaviršek, 2000, 2001, 2005, 2005a, 2005b, 2006, 2007, 2012, 2014, 2014a, 2015). V tem prispevku pa raziskujem konceptualizacije socialnega dela, specifične poklicne identitete in etike iz perspektive nekaterih objav v znanstveni reviji *Socialno delo* in revijah, ki so bile njene predhodnice. Za ta namen sem najprej pregledala Stvarno kazalo 1972–1981, ki navaja 172 bibliografskih enot in med njimi izbrala prispevek pod kategorijo Etični problemi socialnega dela (avtor Franci Brinc). Osrednji del iskanja pa je bil pregled digitalno dostopnih virov (vseh je 1405) v reviji *Socialno delo*, od leta 1982 do leta 2018, na portalu Digitalne knjižnice Slove-

nije. Uporabila sem oznako »etika«, pri tem pa je iskanje ponudilo 26 člankov v naslednjih letih: 1994 (2), 1996 (2), 2002 (1), 2003 (2), 2005 (1), 2006 (3), 2007 (4), 2008 (1), 2010 (1) in 2011 (7), 2012 (1), 2014 (1)².

Pri iskanju po celotnih besedilih, to je bilo mogoče za obdobje 2003–2018 (v tem članku analiziram le tiste z oznako etike), je besedo »etika« iskalnik našel v 57 besedilih. Avtor, ki izstopa, je Srečo Dragoš (7 prispevkov), sledi mu Ana M. Sobočan (5 prispevkov); besedo etika so v naslovu ali med ključnimi besedami uporabili še Darja Zaviršek (3), Gabi Čačinovič Vogrinčič (1), Lea Šugman Bohinc (1), Špela Urh (1), Vera Grebenc (1) in drugi. Dvaindvajset prispevkov obravnava socialno delo; med prispevki so eseji, diskusije, recenzije, intervjuji in članki. Pregledala sem tudi vse druge naslove in povzetke člankov, ki so mi bili dostopni, bodisi kot prispevki v *Socialnem delu* bodisi kot prispevki, ki so izšli pred letom 1982, tj. v revijah predhodnicah; nekaj sem jih dodala v analizo kot še posebej zanimive za analizo, s katero želim bolje razumeti razvoj in pomen koncepta etike v socialnem delu in teorije v zvezi z identiteto socialnega dela v Sloveniji.

Razvoj poklicne identitete in etike v socialnem delu je proces, ki se dogaja na več ravneh in je strokovno pomemben in raziskovalno zanimiv tako v svojem diahronem kot sinhronem poteku. V tem prispevku bom prikazala le drobce iz preteklosti in novejši zgodovini, ki pričajo o tem razvoju.

Človek in njegova odgovornost

Posebno pozornost med (i)zbranimi članki je vzbudil prispevek Francija Brinca z naslovom Človek in njegova odgovornost, v pregledu objav kategoriziran pod razdelkom »Etični problemi socialnega dela«. Prispevek je leta 1974 izšel v *Vestniku delavcev na področju socialnega dela*, reviji, ki je začela izhajati nekaj let po ustanovitvi Visoke šole za socialno delo.

Brinc v svojem prispevku želi predstaviti različne vidike identitete in vrednot v socialnem delu. Osrednja tema njegovega pisanja je koncept odgovornosti, ki ga plastično predstavi na primeru prava in kazenske odgovornosti ter v nekaterih običajnih življenjskih situacijah, da bi bolje ponazoril, kaj pomeni odgovornost tudi v socialnem delu. V prispevku Brinc (1974, str. 22–23) utemeljuje:

Socialno delo je delo z ljudmi in za ljudi. Tudi v njem mora priti do polnega izraza odgovornost za reševanje socialnih problemov. Socialno skrbstvo mora biti usposobljeno, da zagotovi dostojne in varne življenjske prilike vsem, ki jim sicer v družbi ni dano, da bi to dosegli sami. Pristojnosti, naloge in sredstva za delovanje socialnega skrbstva določajo ustrezni družbeni organi. Zato ti organi tudi nosijo odgovornost za reševanje socialne problematike v skupnosti. Vsaka socialna služba je ustanovljena in deluje

² Iz analize sem od tega nabora takoj izločila članke, ki za razpravo v tem prispevku niso relevantni: Socialni vidiki izobraževanja po internetu (Jereb in Ferjan, 2007), O etiki in morali slovenskih menedžerjev (Ferjan in Brumen, 2002), recenzija *Happy hour is 9 to 5* (Sobočan, 2011b), recenzija *Straight talk about professional ethics* (Sobočan, 2011a), Profesionalna etika socialnega dela v ZDA (Maučec, 2007); Moč in odgovornost: množični mediji in novinarstvo med popolno svobodo in odgovorno svobodo (Milosavljevič, 2003).

zaradi izpolnjevanja določenih političnih ciljev družbe. To že samo po sebi pomeni, da si služba sama ne določa niti cilja svojega delovanja niti virov in višine finančnih sredstev, ki jih je mogoče uporabiti za socialne namene. Vse to je dano od ustreznih političnih organov ožjih ali širših družbeno političnih skupnosti. To je treba razumeti tako, da praviloma ni služba odgovorna, če so njena sredstva za socialne dajatve majhna. Za tako stanje odgovarjajo politični organi, ki vodijo socialno politiko v ožji ali širši družbeno politični skupnosti. Vodja socialne službe pa nosi polno osebno odgovornost, če ni sposoben ovrednotiti potreb ljudi po uslugah socialne službe in teh potreb prikazati ustreznim organom, ki odločajo tako o organizaciji kot o finančnih sredstvih za namene socialnega skrbstva. Naša kritika je tako pogosto usmerjena na napačne ljudi, kritiziramo socialno službo, ki je v danih pogojih storila vse, kljub temu pa je ostala kadrovsko šibka in razpolaga z majhnimi finančnimi sredstvi, ne vidimo pa tistih, ki so odgovorni za tako stanje v socialni službi.

Brinc tudi meni, da je »socialni delavec pri svojem delu vedno razpet med dano socialno politiko ter med lastno poklicno etiko« (*ibid.*, str. 23), pri tem pa poudari, da je »socialni delavec po svoji poklicni orientaciji nosilec ideje o pomoči človeku v stiski« (*ibid.*, str. 24). Poudari, da

za odpravljanje in zmanjševanje socialnih razlik med ljudmi niso dovolj le načela in dobra socialna zakonodaja, temveč so potrebni tudi socialni delavci z visoko stopnjo poklicne zavesti in močnim občutkom osebne odgovornosti. (*Ibid.*, str. 24)

Brinčev zapis lahko v kontekstu drugih prispevkov tistega časa in kontekstu oblikovanja poklica socialnega dela razumemo kot besedilo, ki želi legitimirati in definirati identiteto socialnega dela.

Razvoj identitete poklica in poklicne identitete v socialnem delu

Socialno delo je bilo v preteklosti pogosto v položaju, v katerem je moralo dokazovati svoj poklicni status, danes pa predvsem svojo poklicno identiteto. V ZDA je npr. veljalo, da je imelo socialno delo še na začetku sedemdesetih let status »pol-poklica«, zaradi omejenih diskrecijskih pravic (Toren, 1972) in umanjkanja etičnega kodeksa (Congress, 2010). V Sloveniji je o poklicni identiteti socialnega dela proti koncu osemdesetih let pisal Stritih. Kot pogoj za legitimacijo stroke in avtonomnost v odnosu do državnih in cerkvenih ustanov poudarja etični kodeks (Stritih, 1988). Socialno delo je umestil med izvajalca storitev, uporabnika storitev in »odbor, ki zastopa namembnost finančnih sredstev« (Stritih, 1988, str. 289). Ugotavlja tudi, da je za zdaj (tj. konec osemdesetih let 20. stoletja) socialno delo ne le strokovna dejavnost, ampak tudi »poklic – se pravi, da še ni prišlo do osamosvojitve znanosti in stroke« (*ibid.*). Omeni tudi, da socialno delo potrebuje najprej metode in tehnike za »spremljanje različnih procesov, ki potekajo med ljudmi«. To je po njegovem mnenju podlaga za snovanje oblik pomoči in »solidarnostne aktivnosti« (Stritih, 1988, str. 301). Čačinovič Vogrinčič, Mesec, Milošević, Stritih, Rapoša-Tajnšek in Vojnovič (1983, str. 13) so že nekaj let pred tem opozarjali, da je socialno delo po svoji

osnovni funkciji preventivno in razvojno in da ne bi smeli abstraktno ločevati kurativne preventivne in razvojne funkcije.

Predmet socialnega dela so tiste življenjske situacije, v katerih posamezniki ali skupine ne morejo mobilizirati svojih sposobnosti za uspešno življenje in delo ter za doseganje relativne osebne sreče. Z drugimi besedami bi lahko rekli, da so predmet socialnega dela tiste situacije, v katerih je ogrožena reprodukcija posameznikovih življenjskih, delovnih in socialnih potencialov zaradi motenj v odnosih med posameznikom in njegovim družbenim okoljem. (*Ibid.*, str. 14)

Avtorji poudarjajo, da mora socialno delo temeljiti na znanstvenih spoznanjih različnih strok, in ga imenujejo znanstvena disciplina. V prispevku predstavijo zahtevo po »enotnem, kontinuiranem, samoupravnem in sistematično definiranim štiriletнем izobraževanju«³, ki je bila sprejeta na konferenci o reformi sistema izobraževanja socialnih delavcev leta 1981, na pobudo iz III. Kongresa socialnih delavcev Jugoslavije (na Bledu, 1980). Kot razlog navajajo vse kompleksnejše družbene probleme in odnose (*ibid.*, 16–17). Kot zapišejo, naj bi visokošolski študij prinesel znanje o metodah svetovalnega in terapevtskega dela, skupinskem delu, skupnostnem delu in specifičnih metodah raziskovanja za socialno delo (*ibid.*, str. 18). Poudarjajo še, da je socialno delo tudi poklic, za katerega je potrebna vzgoja, tj. socializacija za delo z ljudmi (*ibid.*, str. 24).

To je osvetil Flaker (1988, str. 190), ki je v svojem prispevku o izobraževanju poudaril, da študentke in študentje socialnega dela že ves študij delajo z ljudmi. Milošević (1990, str. 114) je nekaj let pozneje spet pisala o znanstveni zasnovanosti kot enem od pogojev za profesionalizacijo socialnega dela, katerega eno temeljnih načel je teoretska zasnovanost. Opozorila je tudi na pomanjkljivo identiteto socialnega dela, ki jo pripisuje vplivu različnih teorij in prehitri specializaciji za razna področja, ki je onemogočila možnost za »oblikovanje enotnejših, jasnejših in trdnjših temeljev, ki bi socialno delo povezovali v celoto« (*ibid.*). Socialno delo je definirala kot delovni proces in teorijo o tem procesu, ki povratno vpliva na teoretske sklepe in praktične odločitve (*ibid.*, str. 115). Etiko v socialnem delu je Milošević predstavila kot edini element, ki ga razume hkrati kot prvinu in pogoj profesionalizacije socialnega dela, z njo povezana načela socialnega dela pa opiše kot praktično aplikacijo etike, katerih upoštevanje pozitivno vpliva na družbeno uveljavitev poklica (*ibid.*, str. 117). Ta etika pa se mora šele oblikovati, razpravlja Dragoš (1989, str. 12–13) o tedanjem, jugoslovanskem etičnem kodeksu in poudari: »Kot ni učinkovitega strokovnega dela brez lastnega etičnega kodeksa, tako ni učinkovite strokovne etike brez avtonomne stroke.«

Etika in kodeks(i) etike za področje socialnega dela

V Sloveniji je največ pozornosti etiki kot samostojnemu, ločenemu vprašanju (tj. ne etiki kot implicitno vključeni v metode oz. strokovne pristope v socialnem delu) namenil Srečo Dragoš. Kakor Brinc tudi on piše o odgovornosti, vendar dve desetletji pozneje na teoretsko bolj utemeljen in sistematičen način. V svojem prispevku o socialni etiki (Dragoš, 1996) pojasnjuje razliko med etiko prepri-

³ Do takrat je bilo izobraževanje dvoletno.

čanja in etiko odgovornosti. Da je za socialno delo še posebej relevantna etika odgovornosti, ponazori tudi na primeru varovanja podatkov o uporabnikih. Z etiko odgovornosti pa je povezana tudi raba etičnega kodeksa, katerega pomen za poklic poudari in predvsem opozori na to, da ga ne smemo razumeti kot »normativo, ki jo je treba brezpogojno izvajati, *ne glede* na neželene posledice« (Dragoš, 1996, str. 223); kot primer navede vprašanje zaupnosti informacij in osebnih podatkov, ki je sicer eno od osrednjih načel etičnega kodeksa.

Temeljen je že njegov prispevek »Profesionalne etike pri delu z ljudmi« (1996a). V njem je predstavil ključna vprašanja (in odgovore nanje) s področja relevantnosti etike in njene kodifikacije za poklice⁴. V besedilu poudari pomen etičnih premislekov pri strokovnem delu in opozori na nekatere ključne vidike, ki zahtevajo vzpostavitev kodeksov etike, npr. da je delo lahko strokovno pravilno, ni pa ni nujno, da je tudi etično (*ibid.*, str. 50). V prispevku, ki je sicer poročilo s posveta o profesionalnih etikah, prikaže, da »bolj ko je neka dejavnost kompleksna, večje so potrebe profesionalcev po avtonomiji pred poslovnimi strukturami, ki usmerjajo to dejavnost (v institucijah)« (*ibid.*, str. 54). Kodeksi etike so zato nujni za vzpostavljjanje lastne avtonomne podlage za usklajevanje strokovne dejavnosti in zahtev, odločitev ipd. organizacije, pa tudi za kodificiranje odnosa do prejemnikov oz. uporabnikov storitev (*ibid.*).

Dragoševa vloga pa je ključna tudi pri samem nastajanju kodeksov etike, ki sta relevantna za socialno delo v Sloveniji. Nastajanje kodeksa poklicne etike socialnih delavk in delavcev je predstavil in ovrednotil v prispevku »Predstavitev osnutka kodeksa poklicne etike socialnih delavk in delavcev Slovenije« (Dragoš, 1994). V njem je predlagal osnutek kodeksa poklicne etike, hkrati pa podal v zvezi z njegovo vsebino tudi daljši komentar, ki pojasnjuje, zakaj je prav takšen, kot je. V komentarju je predstavil več relevantnih pogojev oz. vodil za sestavo kodeksa. Predvsem je opozoril na nujnost uvedbe dvospolne dikcije.

To je pomembna novost in pridobitev, saj so bili kodeksi drugih poklicev do takrat zapisani le v obliki za moški spol. Razloge za dvospolno dikcijo Dragoš tudi smiselno teoretsko opredeli in podpre⁵. Opozori tudi, da se je treba pri sestavi kodeksa izogibati neznanim in redko uporabljenim izrazom pa tudi neustreznim – saj z jezikom konstruiramo tudi sporočilo – tako predlaga izraz »uporabnik«/»uporabnica«, ki je tudi danes v veljavi. Poleg tega svetuje, da kodeks ne sme biti niti prekratek niti predolg, da ne bi bil presplošen ali preveč preskriptiven. Opozarja tudi, da mora biti avtonomen v odnosu tako

⁴ Dragoš v svojih člankih, citiranih v tem prispevku, razlikuje med profesijo in poklicem, pri tem pa poklicno delo opiše kot predvsem izkustveno utemeljeno in s tem manj kompleksno (Dragoš, 1996a, str. 54). V tem prispevku ne razlikujem več med profesijo in poklicem in socialno delo imenujem preprosto poklic (in njegove vrednote in etiko kot poklicne) in pri tem predpostavljam, da mora vključevati prav enake lastnosti kot so tiste, ki naj bi veljale za profesijo (tj. da gre pri profesijah za poklice, ki so dosegli svoje mesto in status v družbeni delitvi dela; da njihove pripadnice obvladujejo zahtevna znanja in izkušnje, se redno in dolgo usposablja; je zanje značilno, da imajo poklicno organizacijo, ki nadzoruje vstop v poklic in izvaja profesionalni nadzor nad stroke, in da njihovo delovanje zaznamujejo profesionalna kultura, strokovni jezik in profesionalna etika).

⁵ Morda se zdi, da gre pri tej temi za lingvistično vprašanje, ne pa za vprašanje etičnih načel določenega poklica, vendar je prav takšna usmerjenost simptom načel socialnega dela v praksi!

do politične ideologije kot tudi do zakonodajne regulative; da izhaja iz lastnih načel in se hkrati ne izključuje z drugimi področji. Kot posebno občutljivo in pomembno področje omenja varovanje podatkov o uporabnicah in uporabnikih, v katerih primerih je te mogoče deliti in v zvezi s tem tudi pojasni svojo rešitev vprašanja, ki se izraža v 12. in 14. členu kodeksa. Tudi sicer meni, da je njegov predlog kodeksa osrediščen na »odnos do uporabnika/uporabnice«. Opozori še, da je vsebinski poudarek kodeksa socialnega dela lahko povezan le z osrednjim interesom socialne stroke, in to je »pomoč«. Pri tem opozarja, da seveda noben kodeks ne more zagotavljati »dobre (ustrezne, pravilne) strokovne prakse« (Dragoš, 1994, str. 440), saj je mogoče odločitve o pravilnem ravnanju sprejeti le na podlagi konkretnih in posamičnih primerov.

Hkrati je Dragoš leta 1994 objavil še en prispevek v zvezi z kodificiranjem ravnanja, in sicer v zvezi z nastajajočim kodeksom etike v socialnem varstvu (Dragoš, 1994a). Sprašuje se, ali je takšen kodeks zares potreben, kajti kaj naj bi bile tiste etične dileme, ki presegajo obstoječe kodekse poklicev znotraj socialnega varstva. Hkrati nastanek takega kodeksa sproža dilemo, ali naj le povzema etike relevantnih poklicev ali išče morebitne pomanjkljivosti etik in odgovori nanje. To pa zaostrí vprašanje: kako določati prioriteto med kodeksom posameznega poklica in kodeksom socialnega varstva (Dragoš, 1993a, str. 516)?

Skoraj dve desetletji pozneje, ko se pripravlja prenova *Kodeksa etičnih načel v socialnem varstvu*, je Dragoš (2013) znova sodeloval v razpravi o kodeksu s svojim prispevkom. V njem opozori na to, da so etični kodeksi nenadomestljivi predvsem na štirih področjih: pri prepoznavanju etičnih dilem, pri odločanju v etičnih izbirah, pri opozarjanju na neprimerne etične odločitve in njihovem sankcioniranju ter »pri širših intervencijah, pri katerih si prizadevamo za učinke na skupnostni in politični ravni« (Dragoš, 2013, str. 343). Posebej pri zadnjem ugotavlja velik manko in opozarja, da je doseg etičnih kodeksov tudi na področju sistemskih in drugih nesistemskih političnih problemov. Kot primer navede situacijo krčenja sredstev za določeno socialno področje: ali v socialnem delu to prepoznamo kot politični ali kot profesionalni problem, to ni enako in ni nepomembno (*ibid.*).

Podobno vprašanje glede razumevanja odgovornosti – prav za premajhna sredstva – je v svojem prispevku, kot sem že predstavila, navedel tudi Brinc (1974). Tudi Sobočan (2011) v svojem prispevku »Etika v socialnem delu« obravnava vprašanje problematike zmanjševanja sredstev za pomoč uporabnikom v socialnem delu, tudi kot vir etičnih dilem v socialnodelovni praksi. Trdi, da morajo socialne delavke pri svojem ravnanju odgovarjati tako na praktična kot na etična vprašanja v zvezi s strokovnimi odločitvami. Zato so ključni ne samo (vzpostavitev in) raba etičnih kodeksov, ampak tudi raziskovanje in razumevanje, kako in koliko v socialnem delu zaznavamo etične dileme ter kako se jih lotevamo oz. jih razrešujemo.

Na to, kako pomembna so ta vprašanja za učenje in poučevanje etike v socialnem delu, z analizo primerov odločanja odgovarja prispevek tuje avtorice v prevodu, Sarah Banks (2011), »Od strokovne etike do etike v strokovnem delu«. Še bolj plastično pa o njih spregovori v intervjuju, ki je bil objavljen v isti številki (Banks 2011a). Tudi Banks v tem intervjuju poudari pomen ra-

zumevanja položaja in identitete socialnih delavcev in delavk glede svojega poklica, načel in zunanjih sistemov, ki nanju vplivajo (*ibid.*).

Kako rušilen je lahko vpliv teh zunanjih sistemov in politik na socialno delo in predvsem na blaginjo njegovih uporabnikov in uporabnic, je predstavil Stark (2011). O vlogi zunanjih sistemov, in konkretnije o birokratizaciji, sta pisali tudi Urbanc in Kletecki (2003) in jih identificirali kot vir etičnih dilem in s tem povečanega profesionalnega stresa pri socialnih delavkah. Predstavili sta nekaj primerov hrvaške prakse in poudarili pomen povečanja profesionalne kompetentnosti socialnih delavcev in vlogo supervizije kot specifične oblike podpore in pomoči socialnim delavcem.

Identitete poklica in vprašanj v zvezi z njegovo razmejenostjo od drugih poklicev kot ključnih za uspešno delovanje regulacije poklica (s pomočjo častnega razsodišča) se je v eseju lotil Cafuta (2006). Njegov prispevek je pomemben tudi zato, ker dokumentira delo Častnega razsodišča (pri Socialni zbornici), opozarja na slabe prakse in pasti pri razsojanju etičnega oz. neetičnega ravnanja v socialnem varstvu (*ibid.*)⁶. Čeprav je njegov prispevek razpravljalni, ne pa znanstven, ni njegov pomen za premisleke na področju etičnega kodeksa, regulacije poklica in avtonomnosti na področju presojanja etične prakse v socialnem delu nič manjši, saj nas opozarja na to, kako pomembno je, da so sistemi regulacije, ki temeljijo na etičnem kodeksu, vzpostavljeni in delujejo na zakonite in etične načine, saj sicer ni mogoče pričakovati niti tega, da bo imel sam etični kodeks legitimnost in avtoriteto, relevantni za poklic, za katerega je bil ustvarjen.

Tematizacije etike v prispevkih za *Socialno delo*

Ali in kako uporabljamo etični kodeks ter etična načela v poklicu, postane seveda razvidno šele v socialnodelovni praksi: »Vsa načela in vse pisane in nezapisane pravne, moralne in druge norme se uresničujejo le v stiku z ljudmi in v vsakdanjem življenju« (Brinc, 1974, str. 24). Nekateri članki, ki so del moje preiskave objav v reviji *Socialno delo*, se ukvarjajo prav s tem, zakaj in kako so etična načela pomembna pri socialnodelovni praksi in razvoju metod v socialnem delu.

V prispevku z naslovom »Socialna izključenost Romov v Beli krajini« Urh (2006) ne omenja etike v socialnem delu, jo pa je – saj je besedo etika zapisala med ključne besede, očitno prepoznala za relevantno v zvezi z njeno temo, gotovo predvsem v zvezi s tem, da naj bi socialno delo »preseгло tradicionalno prakso«, »prevzelo aktivistično vlogo« in »delovalo na vseh področjih, kjer se kaže socialno izključenost Romov« (*ibid.*, 2006, str. 48).

Tudi prispevek Šugman Bohinc o delu z neprostovoljnimi uporabniki v socialnem delu je avtorica prepoznala kot povezan z etiko: kot etično problematične

⁶ V zvezi s to temo velja omeniti še prispevek »Častno razsodišče društva socialnih delavcev« (Urek in Dragoš, 2002). Prispevek se sicer pri iskanju pojma »etika« ni pojavil med rezultati, zato ga v tem besedilu ne obravnavam, vendar je ključen za razumevanje delovanja Častnega razsodišča in s tega vidika zelo pomemben za etiko in poklicno identiteto v socialnem delu v Sloveniji.

prepozna situacije, v katerih uporabniki zavrnejo sodelovanje, še preden se vzpostavi delovni odnos (Šugman Bohinc, 2006, str. 346). Njen prispevek povzema in predstavlja tudi etične smernice dela z neprostopoljnimi uporabniki, ki sta jih razvila Rooney in Bibus (2001), in modele etične dobronamernosti.

Čačinovič Vogrinčič (2010) v prispevku »Soustvarjanje pomoči v jeziku socialnega dela« ne piše neposredno o etiki, pa vendar predstavlja predlog paradigmatske spremembe samega poklica socialno delo – z uvedbo in uporabo jezika socialnega dela, ki ga gotovo razume kot projekt, ki ima pomen za prakso, načela in identiteto poklica socialno delo.

Tudi prevedeni članek avtorice Staub-Bernasconi (2011) opredeljuje, kaj pomeni poklic socialnega dela in kako pomembno je, da se utrdi poklicna identiteta socialnih delavk, in sicer na temelju znanosti in človekovih pravic, ki dvojni mandat socialnega dela razširjajo v trojnega. Na tej podlagi socialne delavke in delavci pridobijo tudi orodje za dejansko udejanjanje načel stroke, tudi in predvsem, kadar ta niso v skladu s trenutnimi političnimi in ekonomskimi cilji (*ibid.*). Tudi ta prispevek etike ne obravnava neposredno, pa vendar poudarja načelno usmeritev socialnega dela in tematizira, za kakšne prakse bi si socialno delo moralo prizadevati. Praksa socialnega dela je namreč prepletena z dilemami in prav ustrezna strokovna podlaga pripomore k bolj etičnemu razreševanju teh dilem.

O dilemah za prakso socialnega dela je pisala Zaviršek (2012a), in sicer v povezavi z reproduktivno medicino in vlogo socialnega dela na tem področju. Vsekakor gre pri temi tudi za številna etična vprašanja in Zaviršek opozarja, da je zelo pomembno, da je praksa socialnega dela navzoča in predvsem kompetentna tudi na področju reproduktivne medicine.

Še en prispevek v zvezi s prakso socialnega dela je objavila (v prevodu) Humphries (2005), ki je v prispevku s področja poklicne etike in migracij namenila pozornost temu, kaj se od socialnih delavk zahteva v zvezi z uresničevanjem migracijske politike v Združenem kraljestvu, in pri tem opozorila, da ta vloga nasprotuje strokovni etiki in bi se ji morali kolektivno upreti, na mednarodni ravni.

Našla sem še dva prispevka s področja izobraževanja. Ajduković, Urbanc in Branica (2008) poudarjajo razumevanje vrednot in etičnih načel socialnega dela kot tudi etično uporabo znanj in spretnosti o raziskovalnih metodah za doktorske študentke socialnega dela. Grebenc (2012) pa v svojem prispevku piše tudi o vlogi socialnega dela pri promociji zdravja (opozarja tudi na etične dileme pri promociji, ki so po navadi popolnoma neopažene v kontekstu javnega zdravstva in zdravstvenih delavk) kot skladnih z etičnimi smernicami poklica socialno delo.

Prispevek, ki sega na področje izobraževanja za socialno delo, raziskovanja, prakse in etičnih načel poklica, pa je objavila Zaviršek (2014b). Ker ne piše neposredno o etiki socialnega dela, ga uvrščam v to poglavje, vendar je pomembno poudariti, da celostno predstavlja področje specifične etike. Prispevek obravnava etiko hendikepa, v njem pa Zaviršek predstavi pregled teoretskih konceptov, kot so hendikep, drugačnost, utelešena razlika, etika hendikepa, in opiše ključne poudarke študija hendikepa in pokaže na pomen vključenosti ljudi z ovirami v oblikovanje znanja in prakse na področju hendikepa.

Sklep - več o identiteti, več o etiki

Pregled (ki pa je vsekakor lahko le pomanjkljiv) prispevkov, objavljenih v reviji *Socialno delo* s ključnimi besedami etika ali ustrezajočih temi etike in poklicne identitete v socialnem delu je delno predstavil razvoj misli in koncepta etike in socialnega dela. Pri tem je pomembno poudariti, da gre za nekakšen eksplorativen pregled in da prispevkov posebej ne vrednotim, saj se seveda razlikujejo tudi po znanstveni pomembnosti, žanru ipd. Pri tem je treba upoštevati, da je izbor, čeprav je zaradi ključnih besed »objektiven«, seveda tudi selektiven in da bi bila morda zanimivejša in bolj poglobljena analiza takšna, v kateri bi lahko s pomočjo sodobnih metod rudarjenja podatkov in analize besedil izluščili osrednje teme, ki so se seveda v letih spreminjale, izginjale in se pojavljale, in jih interpretirali v zvezi z ustrezajočimi socialno-političnimi konteksti in takratnimi teoretskimi spoznanji: le tako bi se pokazali tudi bogastvo, predvsem pa raznovrstnost, ponekod enovitost, ponekod pa tudi razpršenost in konflikt med (trenutnimi) spoznanji, teorijami in uvidi.

V analizi se je pokazalo, da so avtorji v zvezi s poklicem socialnega dela pisali predvsem v navezavi na temo profesionalizacije in izobraževanja, v zvezi z etiko pa v veliki meri v zvezi z (vzpostavljanjem) etičnega kodeksa oz. kodeksov. Tematiziranje etike in etičnih dilem je poleg tega opazno v nekaterih prispevkih, ki včasih pokažejo predvsem navzočnost etike pri metodah ali etična vprašanja in dileme, ki jih mora tudi socialno delo razreševati.

Očitno je, da imajo razprave na področju socialnega dela v Sloveniji dolgo in plodno zgodovino, gotovo pa bi bilo smiselno še več pozornosti in pisanja nameniti identiteti socialnega dela (in jo s tem pomagati krepiti), predvsem pa tudi etiki v socialnem delu kot temelju te identitete in pogoju za vsakršno strokovno delo. Naj sklenem z besedami, ki jih o sodobnosti zapiše Dragoš (2007, str. 137) v še zadnjem prispevku, ki je del moje analize:

Socialnost je osvobodjena etičnih premislekov, moralne norme niso več funkcionalne; kar družbo še drži skupaj, so le tehnikaliije oblasti in kapitala – neprikrite, saj je tudi ideologija odveč.

Vloga etike v socialnem delu je v takšnem svetu še večja.

Viri

- Ajduković, M., Urbanc, & K., Branica, V. (2008). Vloga doktorskega študija pri razvoju socialnega dela. *Socialno delo*, 47(3–6), str. 259–269.
- Banks, S. (2011). Od strokovne etike do etike v strokovnem delu. *Socialno delo*, 50(3–4), str. 178–195.
- Banks, S. (2011a). Etične dileme, ali koga zanima? *Socialno delo*, 50(3–4), str. 263–268.
- Brinc, F. (1974). Človek in njegova odgovornost. *Vestnik delavcev na področju socialnega dela*, 13(3–4), str. 18–25.
- Cafuta, J. (2006). Etika, častno razsodišče, socialno varstvo. *Socialno delo*, 45(1–2), str. 61–67.
- Clark, C. L. (2000). *Social work ethics, politics, principles and practice*. Basingstoke: Macmillan Press.
- Congress, E. (2010). Codes of ethics. V M. Gray, & S. A. Webb (ur.), *Ethics and value perspectives in social work* (str. 19–30). Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.

- Čačinovič-Vogrinič, G., Mesec, B., Milošević, V., Stritih, B., Rapoša-Tajnšek P., & Vojnovič M. (1983). Visokošolski program socialnega dela: resnična ali namišljena potreba? *Socialno delo*, 22(1), str. 3–19.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2010). Soustvarjanje pomoči v jeziku socialnega dela. *Socialno delo*, 49(4), str. 239–246.
- Dragoš, S. (1989). Socialno delo v razmerju do ideologije. *Socialno delo*, 28(1), str. 7–24.
- Dragoš, S. (1994). Predstavitev osnutka kodeksa poklicne etike socialnih delavk in delavcev Slovenije. *Socialno delo*, 33(5), str. 437–455.
- Dragoš, S. (1994a). Etika v socialnem varstvu ali socialnovarstvena etika? *Socialno delo*, 33(6), str. 514–517.
- Dragoš, S. (1996). Socialna etika med prepričanjem in odgovornostjo. *Socialno delo*, 35(3), str. 217–225.
- Dragoš, S. (1996a). Profesionalne etike pri delu z ljudmi. *Socialno delo*, 35(1), str. 49–55.
- Dragoš, S. (2007). Sovražni govor. *Socialno delo*, 46(3), str. 135–144.
- Dragoš, S. (2013). Prenova kodeksa etičnih načel v socialnem delu. *Socialno delo*, 52(5), str. 341–346.
- Ferjan, M. & Brumen, K. (2002). O etiki in morali slovenskih menedžerjev. *Socialno delo*, 4(3–4), str. 149–159.
- Flaker, V. (1988). Izobraževanje za poklicno vlogo socialnega delavca terja poseben „duh“ šole. *Socialno delo*, 27(3), str. 189–191.
- Globalni standardi izobraževanja in usposabljanja za socialno delo* (2005). Ljubljana: Skupnost centrov za socialno delo, Fakulteta za socialno delo.
- Grebenc, V. (2012). Uporabnost evropskih smernic PROMISE za izobraževanje v socialnem delu. *Socialno delo*, 51(5), str. 301–315.
- Humphries, B. (2005). Kako podpreti prosilce in prosilke za azil? Praksa in etična vprašanja za strokovnjakinje v socialnem varstvu in zdravstvu v Evropi. *Socialno delo*, 44(4–5), str. 277–286.
- Jereb, E., & Ferjan, M. (2007). Socialni vidiki izobraževanja po internetu. *Socialno delo*, 46(4–5), str. 213–220.
- Maučec, B. (2007). Profesionalna etika socialnega dela v ZDA. *Socialno delo*, 46(6), str. 321–327.
- Mednarodna definicija socialnega dela* (2014). *Global definition of the social work profession*. International Federation of Social Workers. Pridobljeno 10. 9. 2019 s <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work>.
- Milosavljevič, M. (2003). Moč in odgovornost: množični mediji in novinarstvo med popolno svobodo in odgovorno svobodo. *Socialno delo*, 42(2), str. 79–85.
- Milošević, V. (1990). Znanstvena zasnovanost socialnega dela kot pogoj za njegovo profesionalizacijo. *Socialno delo*, 29(1–3), str. 113–117.
- Payne, M. (2006). *What is professional social work?* Bristol: The Policy Press.
- Rooney, R. H., & Bibus, A. A. (2001). Clinical practice with involuntary clients in community settings. V H. E. Briggs, & K. Corcoran (ur.), *Social work practice*. Chicago: Lyceum.
- Sobočan, A. M. (2011). Etika v socialnem delu: etična praksa in avtonomija socialnega dela. *Socialno delo*, 50(3–4), str. 205–215.
- Sobočan, A. M. (2011a). Kim Strom-Gottfried (2007), Straight talk about professional ethics. *Socialno delo*, 51(6), str. 429–430.
- Sobočan, A. M. (2011b). Alexander Kjerulf (2009), Happy hour is 9 to 5. *Socialno delo*, 50(3–4), str. 297–288.
- Staub-Bernasconi, S. (2011). Od poklicnega dvojnega do profesionalnega trojnega mandata: znanost in človekove pravice kot temelja strokovnega socialnega dela. *Socialno delo*, 50(3–4), str. 275–276.

- Stark, C. (2011). Neoliberalizem – izzivi za prakso in etiko socialnega dela. *Socialno delo*, 50(3–4), str. 197–204.
- Stritih, B. (1988). Problemi profesionalizacije socialnega dela. *Socialno delo*, 27(4), str. 287–301.
- Šugman, Bohinc L. (2006). Socialno delo z neprostovoljnimi uporabniki. *Socialno delo*, 45(6), str. 345–355.
- Toren, N. (1972). *Social work: the case of a semi-profession*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Urbanc, K., & Kletecki, M. (2003). Nekateri etični izzivi socialnega dela na Hrvaškem. *Socialno delo*, 42(3), str. 183–186.
- Urek, M., & Dragoš, S. (2002). Častno razsodišče društva socialnih delavk in delavcev. *Socialno delo*, 41(3–4), str. 233–240.
- Urh, Š. (2006). Socialna izključenost Romov v Beli krajini. *Socialno delo*, 45(1–2), str. 41–49.
- Zaviršek, D. (2000). Sozialarbeit in Slowenien – zwischen Globalisierung und Partikularismus. *Archiv für Wissenschaft und Praxis der sozialen Arbeit*, 31(3–4), str. 290–298.
- Zaviršek, D. (2001). Regional knowledge(s) of social work – from silenced stories to their re-collection. V S. Hessle, *International standard setting of higher social work education* (str. 45–58). Stockholm: Stockholm University, Dept. of Social Work.
- Zaviršek, D. (2005). „You will teach them some, socialism will do the rest!”: history of social work education in Slovenia during the period 1940–1960. V K. Schilde, & D. Schulte (ur.), *Need and care: glimpses into the beginnings of Eastern Europe's professional welfare* (str. 237–272). Opladen, Bloomfield Hills: Barbara Budrich Publishers.
- Zaviršek, D. (2005a). Između nelagode i entuzijazma: razvoj edukacije za socijalni rad u Jugoslaviji. V D. Branković, & A. Gavrilović (ur.), *Održivi razvoj i socijalni rad: studija slučaja regionalne mreže na Balkanu* (str. 33–42). Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci, Filozofski fakultet.
- Zaviršek, D. (2005b). Spominjanja najstarejših socialnih delavk in delavcev: k branju spominov. V D. Zaviršek (ur.), *„Z diplomo mi je bilo lažje delati!”: znanstveni zbornik ob 50-letnici izobraževanja za socialno delo v Sloveniji* (str. 195–233). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Zaviršek, D. (2006). Społ, socijalna skrb i obrazovanje za socijalni rad u početku socijalističke vlasti u Sloveniji. *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, 13(1), str. 63–73.
- Zaviršek, D. (2007). The political construction of social work history in socialism. V E. Kruse, & E. Tegeler (ur.), *Weibliche und männliche Entwürfe des Sozialen: Wohlfahrtsgeschichte im Spiegel der Genderforschung* (str. 195–204). Opladen & Farmington Hills: Verlag Barbara Budrich.
- Zaviršek, D. (2012). Women and social work in central and Eastern Europe. V J. Regulska, & B. G. Smith (ur.), *Women and gender in postwar Europe: from Cold War to European Union* (str. 52–70). London, New York: Routledge.
- Zaviršek, D. (2012a). Reproduktivna medicina in socialno delo: med moderno tehnologijo in etičnimi dilemami. *Socialno delo*, 51(1–3), str. 39–54.
- Zaviršek, D. (2014). Everyday welfare and ethnographic vignettes of social work across Central and Eastern European Countries: is there something like an Eastern European social work?. *ERIS web journal*, 5(1), str. 3–16.
- Zaviršek, D. (2014a). Social work education in Eastern Europe: can post-communism be followed by diversity?. V C. Noble, H. Strauss, & B. Littlechild (ur.), *Global social work: crossing borders, blurring boundaries* (str. 271–283). Sydney: Sydney University Press.
- Zaviršek, D. (2014b). Opredelitev hendikepa in razvoj študija hendikepa v socialnem delu: mednarodna perspektiva. *Socialno delo*, 53(3–5), str. 133–145.
- Zaviršek, D. (2015). Social work in Eastern Europe. V J. D. Wright, (ur.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences* (str. 795–800). Amsterdam: Elsevier.
- Zaviršek, D. & Leskošek, V. (ur.), (2006). *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.